

SOBRE AGUSTÍ BARTRA

Una conversa de Roger Bartra amb D. Sam Abrams

D.S.A. Com era l'home darrere l'obra? Per exemple, si anem de l'obra a la vida de Walt Whitman, ens adonem que el Walter Whitman real era molt inferior al Walt Whitman projectat a l'obra. Com era el caràcter i la personalitat del teu pare? Era tan vitalista, tan esperançat, tan compromès, tan enamorat com apareix a la seva obra?

R.B. La «construcció» i l'escenificació intencionals d'un personatge produeixen generalment personalitats que semblen superiors a l'obra. Tant, que la personalitat es menja l'obra o en determina la interpretació. En altres casos la vida quotidiana sembla gris al costat de l'obra. També tenim el desdoblament: dos personatges diferents. Potser és el cas d'Agustí Bartra. Era molt vital, esperançat, enamorat i compromès, però d'una manera no expansiva ni heroica. Ho era sense espectacle. A la seva poesia hi ha un to èpic que no existia a la seva vida. L'èpica de la Guerra Civil i de l'exili es traduïa en formes senzilles de viure. Però també es traduïa en formes literàries transcendents i mítiques.

D.S.A. Com era Agustí Bartra com a pare? A la seva obra es refereix constantment als seus pares i també a vosaltres com a fills. A Odisseu hi ha l'escena d'Ulisses-Bartra que troba la seva mare al món de les ombres. També hi ha l'escena final que recull la mort de Laertes, el pare d'Ulisses-Bartra. Al seu darrer llibre, El gall canta per tots dos, us dedica a tu i a la teva germana, Eli, dues cartes imaginàries.

R.B. Els fills érem per a ell també dos personatges: persones reals i persones ideals o imaginàries. Teníem una existència literària, érem una creació del pare poeta. Afortunadament, ell no ens exigia que la realitat de nens, nois o joves fos actuada d'acord amb el model ideal. Ell necessitava casos reals per construir els seus models literaris. Però no volia després que la realitat imités el model. Era un home sensat, amb seny.

D.S.A. Com era el matrimoni dels teus pares? La seva relació constitueix un dels grans temes literaris de la seva obra. Per Bartra l'amor significava la compleció de l'home. Per Bartra la dona era moltes coses: amiga, companya, amant, mare... Ell ho resumia «dona-mare-terra».

R.B. La relació amorosa dels meus pares s'ha convertit en un «misteri». Ella era per al meu pare, efectivament, la dona-mare-terra, una mena de deessa encadenada al seu amant poeta. Ell era per a ella un poeta que era necessari esculpir en la carn de l'amant. Ella va descobrir aquest poeta dins l'home del qual es va enamorar i va ser l'autora del seu heroi. Ell era dependent d'ella perquè com a poeta era la creació literària de la dona que estimava. Ella depenia d'ell, perquè ell era el fruit de la seva vida, era la seva troballa.

D.S.A. Parlem dels curiosos orígens socials del teu pare, uns orígens barrejats perquè era fill de Joan Bartra, provinent d'una família rural hisendada i desheretat perquè s'havia casat amb una vídua amb dos fills, i Elionor Lleonart, provinent del lloc més humil de l'escala social. Agustí era una barreja d'aquests dos condicionants o creus que tenia més d'un costat que de l'altre? Creus que aquesta filiació social de classe dirigent i de classe treballadora va influir en la seva obra, una obra tan atenta a l'alta cultura i també tan atenta a la cultura popular?

R.B. Aquí també trobem dos personatges: el meu pare estava convençut que com a poeta era com el seu pare, un artesà d'origen rural. Però també era una persona molt senzilla educada en un ambient de treballadors. L'absorció de l'alta cultura era producte d'un ofici més que d'una vocació heretada. El seu pare tenia una existència mítica, la seva mare era una dona de la terra.

D.S.A. Com era la Catalunya de la joventut de Bartra segons ell us explicava quan éreu petits i joves? I com era la Catalunya que es va trobar després del retorn? Què us explicava a través de les cartes?

R.B. Dues Catalunyaes diferents: la dels somnis i els records, un país de camperols i obrers civilitzats, de burgesos comprensius, de senyors Esteve de caricatura, de democràcia lligada als esperits de la terra. L'altra Catalunya, la que va trobar en tornar, va ser un país de gent educada pel franquisme, aparentment sense voluntat crítica; però sota d'aquest país ensopit, va descobrir gent que volia canviar les coses, que aspirava a la llibertat.

D.S.A. Quina era la seva versió de la Guerra Civil? I de la Segona Guerra Mundial? I de la guerra de Corea?

R.B. El meu pare veia les guerres com a tragèdies de l'home modern, com a desgràcies pròpies de la modernitat.

No es pot entendre ni l'obra ni la vida d'Agustí Bartra sense la Guerra Civil espanyola. Pràcticament tota la vida adulta d'Agustí Bartra està determinada per les conseqüències del franquisme. Va viure de jove només 10 anys sense l'odiosa figura de Franco. Ja vell, va viure només 7 anys després de la mort de Franco. A partir de 1936, quan Franco i els seus comencen la seva nefasta aventura, i fins a la mort del dictador el 1975, durant gairebé quaranta anys, la vida d'Agustí Bartra es defineix per la lluita i la resistència contra el franquisme. El 70% de la seva vida adulta va transcórrer sota l'ombra ominosa de Franco.

La seva obra, que posa en el centre les imatges de l'home auroal, els mites de salvació, el poder visionari, la missió romàntica, s'entén a partir del fet tràgic que tota la seva existència va estar dominada pel signe del feixisme i del franquisme. Per la necessitat de fugir i de superar la desgràcia. Fugint de l'obscuritat buscava la llum. Aquest fet essencial de la seva vida va ocasionar un altre aspecte una mica oblidat: Agustí Bartra era un escriptor bilingüe, que escrivia tant en castellà com en català. Ell mateix, quan escrivia en castellà, es traduïa al català. I a la inversa: es traduïa al castellà els texts que havia escrit en català. Això segurament farà que, amb el pas del temps, la seva obra tingui més influència. Però, a més, és un fet que determina

la seva manera d'escriure. Quan escrivia, sempre hi havia l'*alter ego* traductor que el guiava. Quan escrivia hi havia a la taula de treball dues persones: ell i el seu traductor. Aquesta característica és pròpia de molts escriptors que han viscut un llarg exili.

D.S.A. Quina era la seva versió de l'exili? Realment es va integrar a Mèxic? Volia quedar-se a Mèxic? La teva mare, en un excel·lent pròleg extens que va fer, va dir que més que integrar-se es va «barrejar». Queda claríssim que es va integrar fins a un determinat grau. Per exemple, aquests dies estudiant Una antologia de la lírica nord-americana m'adono que una de les coses més curioses del llibre és el punt de vista, perquè és el punt de vista d'algú que està situat a mig camí entre dins i fora. Coneix la poesia americana moderna com un americà, però constantment la mira amb la mirada d'algú de fora. Està dins i fora. Va fer el mateix a Mèxic?

R.B. L'exili és part de la tragèdia i part de la salvació. És fugida però també descobriment. És sofriment i al mateix temps creació. L'exiliat és a fora i a dins. No s'integra, es barreja, es deixa travessar per l'altra cultura, i s'endinsa en les aigües diferents, queda xop, mullat, tacat. Però ell també és una taca, una petjada en una terra abans desconeguda.

D.S.A. Qui era Agustí Bartra per als mexicans, sobretot els intel·lectuals i escriptors mexicans? Era amic personal de Juan Rulfo. Es va relacionar amb Neruda durant la seva estada a Mèxic. Estava molt al cas de l'obra d'Octavio Paz. Publicava a Fondo de Cultura Econòmica i Era, dues grans editorials mexicanes de primera. Publicava a la premsa de prestigi. Quina relació va tenir amb Mèxic a partir del retorn definitiu a Catalunya?

R.B. Per als mexicans Agustí Bartra era una persona estranya, d'un altre món. Va conèixer molts escriptors i intel·lectuals. Va publicar a Mèxic la seva obra, en castellà i en català. Però no li agradaven les

capelles intel·lectuals. La política mexicana li desagradava perquè era autoritària i hipòcritament revolucionària. Per tant, en un cert sentit va viure aïllat. No li agradaven les tertúlies de cafè, li repugnaven profundament les festes on corria l'alcohol. Però es comunicava intel·lectualment amb molts amics, sobretot joves, que el visitaven constantment. Quan va tornar a Catalunya, a Mèxic molts el van oblidar.

D.S.A. Com era el teu pare políticament? Jo el situo com a humanista d'esquerres, però sense cap compromís concret amb cap partit concret. Crec que això li va provocar problemes aquí després del retorn l'any 1970 quan tothom estava prenent posicions molt definides per a després de la mort de Franco. Com es movia a nivell polític a Mèxic? Tenia una certa dificultat a acceptar les teves activitats tan declaradament de l'esquerra radical, oi? Suposo que tenia un dilema entre els sentiments de pare que patia pel fill i l'intel·lectual que coneixia el marxisme més radical?

R.B. Com que no tenia una posició política definida, Agustí Bartra va tenir sempre problemes. Certament, era un humanista d'esquerres, però rebutjava tot compromís militant. A Mèxic, com tots els refugiats espanyols, estava molt agraït amb el govern de Lázaro Cárdenas, el gran president populista, per haver obert les portes als republicans. Però el regim del PRI, autoritari i corrupte, no li agradava gens. No acabava d'entendre la generació del 60 —la meva—, que era radical, agressiva, iconoclasta.

D.S.A. Parlem de l'obra del teu pare? Per començar, estaries d'acord que es tracta d'una obra molt ambiciosa des del punt de vista intel·lectual i des del punt de vista formal? Tu com ho veus? Va conrear tots els gèneres que existeixen en la literatura occidental: poesia (lírica i èpica), narrativa (conte i novel·la), teatre, assaig, crítica, memorialisme (l'epistolari), i traducció en prosa i en vers. També feia moltes mixtures com a Odisseu, on trobem narrativa,

poesia i teatre. O la seva obra de teatre L'hivern plora gebre sobre el gerani, que es fa aquests dies a l'Espai Brossa, i que té elements purament teatrals mesclats amb elements narratius i elements poètics. Crec que el teu pare volia fer una obra «total» a nivell artístic. D'altra banda, a nivell intel·lectual l'obra del teu pare està carregada d'idees molt potents sobre la condició humana, sobre la condició humana tal com es donava i es dona en la modernitat.

R.B. Volia fer una obra total, extensa, perquè estava convençut que havia descobert una veta mítica i poètica fonamental que era necessari divulgar. Se sentia, doncs, cridat a fer una tasca, tenia una vocació fortíssima. En aquests temps postmoderns es difícil d'entendre aquesta posició.

D.S.A. La seva obra, a nivell purament formal, també explora totes les opcions estètiques, des de l'experimentalisme fins al classicisme o a l'inrevés. Té formes clàssiques com el sonet i els versos alexandrins rimats, i al mateix temps té poemes en vers lliure i poemes en prosa. I sovint barreja aquestes opcions en un gest que recorda el qüestionament dels límits i fronteres tan típic de la postmodernitat.

R.B. Al mateix temps que estava posseït per una visió mítica antiga, i pot sonar una mica contradictori, va viure impulsat per l'esperit d'experimentació. Admirava els surrealistes i els poetes que trencaven les normes tradicionals. Però també sabia utilitzar les formes clàssiques i tradicionals d'expressió literària. Vivia en el seu temps, ple d'innovacions, però sempre pensava en termes de transcendència, d'universalitat, de veritats profundes.

D.S.A. Amb tot, jo crec que com a artista el teu pare tenia una clara voluntat de fer una obra obertament moderna. Vivia el present, vivia la realitat que li va tocar de viure i va traduir aquell present i aquella realitat en literatura. Encara que parlés de referents antics com

el mite precolumbí de Quetzalcóatl o del mite clàssic de Màrsias o d'Ulisses, els utilitzava en definitiva per parlar del món modern, per parlar de la nostra realitat. Bartra no feia arqueologia literària.

R.B. Fa molts anys Le Clezio deia que el pensament mexicà antic havia estat interromput radicalment pels conquistadors. Agustí Bartra es rebel·lava contra aquesta interrupció del pensament antic, mexicà o grec. Reconeixia la interrupció, però creia que la poesia tenia la força per provocar un renaixement del pensament mític antic. Aquesta obsessió per reinventar els antics mites és totalment moderna.

D.S.A. A banda de parlar de la realitat present, l'obra de Bartra també s'orienta molt de cara al futur. Em recorda molt allò que Osip Mandelstam va dir de Dante. Segons Mandelstam, la literatura d'un clàssic és una fletxa disparada al futur que sempre, contínuament, va desplegant i realitzant la seva energia. Jo veig l'obra del teu pare així. Relacionat amb això, podríem parlar del vitalisme del teu pare com a escriptor. Al llarg de la seva obra intenta rebatre el mal, la violència, la mort, etc.

R.B. El meu pare vivia sempre pensant en el futur, un altre signe de la seva modernitat. L'obra dels moderns és sempre un paquet que és llençat al riu amb l'esperança que algú en el futur pugui pescar-lo. Creia que vindria un futur lluminós sense violència, ni explotació, ni misèria. I ell escrivia invocant sempre la força d'atracció d'aquest futur.

D.S.A. Quins eren els referents literaris del teu pare? Aquells referents dels quals no podia prescindir, aquells referents que li van durar tota la vida. Em temo que aquí a Catalunya s'ha insistit massa en la presència de Whitman, quan hi ha autors que han pesat molt més en ell com ara T. S. Eliot o Pablo Neruda.

R.B. Rilke, Hölderlin, Vallejo, Rimbaud, Dostoievsky, Tolstoi, Poe, Faulkner.

D.S.A. A banda dels referents literaris, caldria parlar també dels referents del món del pensament i de les idees. Els presocràtics, Plató, Aristòtil, Kierkegaard, Nietzsche, Heidegger, Sartre, Camus... Jo crec que el teu pare tenia una certa voluntat de ser un poeta filosòfic, un poeta d'idees, evidentment, amb una gran càrrega vital.

R.B. Li interessava especialment la filosofia moderna. L'existencialisme el va marcar profundament. Les lectures filosòfiques li van permetre construir un referent ideal entorn del qual voltaven les seves metàfores vitalistes. No tenia una mentalitat lògica. Li agradaven les associacions lliures entre idees.

D.S.A. El teu pare era un poeta culturalista i la seva obra és plena de referències culturals de moltes cultures diferents i d'una gran diversitat d'èpoques. Què era la cultura per a ell? I quines intencions tenia darrere de tot aquest vast sistema de referències culturals? El teu pare va descobrir l'Alta Modernitat de la literatura anglosaxona durant la dècada dels anys 30. De fet, la primera notícia concreta que tenim és de l'any 39 al camp de concentració d'Agde, quan va llegir la famosa antologia de Louis Untermeyer The Albatross Book of Living Verse. Crec que el seu culturalisme hi té molt a veure.

R.B. Va viure de petit i de jove en un ambient modest i intel·lectualment senzill. No va fer més que els estudis més elementals. Però tenia una set infinita de coneixements. Sense una preparació acadèmica, per a ell no hi havia els límits de cada especialitat. No tenia necessitat de tenir un currículum i, per tant, saltava de tema en tema segons la seva curiositat i la seva voluntat, lliurement.

D.S.A. El teu pare també va crear dins la seva obra tot un sistema de mites i de símbols. Quina funció complien els mites i els símbols per a ell? Què pretenia, amb això? Els símbols i mites procedeixen de tres entorns diferents: l'entorn de l'alta cultura clàssica i moderna, l'entorn de la cultura popular antiga i moderna, i l'entorn de la vida

real d'Agustí Bartra. Aquest fet, què et suggereix? A més, el tema de la representació simbòlica és també un tema que et preocupa molt a tu com a escriptor, oi?

R.B. Ell pensava com els filòsofs del Renaixement: els mites oculten veritats fonamentals que és necessari descobrir, que estan amagades en el si d'estructures críptiques. L'ofici del poeta pot descobrir aquestes veritats. I després las fa servir per inventar noves veritats.

D.S.A. Amb tot el que hem dit, algú podria pensar que es tracta d'una obra sense un vessant de compromís ètic i social i polític. No és així, oi?

R.B. El compromís social i polític de vegades és una inclinació que fa que les obres quedin clavades en el seu temps i que, per tant, escapin a l'aspiració de transcendència. Això fa que alguns escriptors vulguin fugir de la moda com d'un gos tinyós. Sabem, no obstant això, que la profunda inserció en l'època, la terra i les aigües de la pròpia cultura és també una garantia de supervivència. Sense l'alè del nostre temps, l'obra perd la capacitat de comunicació. Sense el segell de cada època, la cultura no pot transitar cap a nous temps i territoris.

D.S.A. Tu consideres que l'obra del teu pare és actual i vigent? Pot nodrir els lectors i escriptors d'ara? A tu et nodreix? Justament a nosaltres que vivim en una època tan dura, tan solipsista, tan instrumentalista, tan de descreïment...

R.B. La modernitat, amb la seva idea de progrés, ha creat la sensació que tot ha de quedar antiquat i fora de vigència. La sorpresa és que hi ha una gran part de la cultura que es resisteix a quedar tancada en un món clos que només uns quants especialistes poden desxifrar i traduir. La mateixa modernitat ha creat una mena d'antídoto contra la malaltia del progrés, contra la moda efímera, contra la tendència a arxivar les obres del passat. Aquest antídoto, que de vegades porta el

nom de vanitat, és una voluntat intel·lectual per sobreviure i una capacitat de la gent per recobrar les grans obres que han passat de moda però que són part d'una herència mil·lenària. Vanitat de les persones que se senten amb poders intel·lectuals suficients per comprendre les obres dels pares, i vanitat dels creadors que deixen esclatxes i senyals perquè els llunyans habitants del futur puguin traduir i fer servir les seves obres.

D.S.A. Per Bartra el mite també era una manera d'arribar a percebre la unitat bàsica de la vida seguint les teories de Jung. Per Bartra i Jung a través dels mites i la mitologia accedim al unus mundus, el món únic al fons de la pròpia vida on es reconcilien els contraris com ara vida i mort, matèria i esperit, etc. També a partir de Jung, els mites servien per conèixer les grans idees universals sobre la humanitat que se'ns presenten en forma d'arquetips. Els mites són l'encarnació dels arquetips. No és per això que Bartra fa sortir el mite d'Orfeu en mig de Quetzalcóatl, perquè tots dos són manifestacions de l'arquetip de l'etern retorn? Bartra té molt a veure amb Mircea Eliade i Joseph Campbell, els dos grans mitògrafs de l'era moderna.

R.B. No crec que conegués l'obra de Jung. No era gaire freudià. Però sí que coneixia i admirava l'obra de Cassirer. També Eliade. Estava més interessat en els temes universals que en els temes de l'inconscient col·lectiu.

D.S.A. També en Quetzalcóatl topem amb la disjuntiva entre la història i el mite, oi? Què va fer Bartra davant d'aquesta disjuntiva?

R.B. El mite representava la salvació. La història atrapa els homes, el mite els dona força per lluitar per la llibertat.

D.S.A. Per què creus que el teu pare va sentir la necessitat de fer un poema sobre «Quetzalcóatl»? Seria part del seu procés d'integra-

ció a Mèxic? Seria una manera d'universalitzar temes molt seus com ara l'amor, la mort, el temps, l'etern retorn? També hem de recordar que és l'obra que ve immediatament després d'Odisseu (1953), una recreació del mite homèric, i L'evangeli del vent (1956), on el poeta comença a assumir temes mexicans i va ser estrictament contemporània de la reescriptura de Xabola, que va sortir a Mèxic el 1958.

R.B. El mite de Quetzalcóatl és d'una gran bellesa i d'una intensitat metafòrica enorme. A Mèxic és un mite molt estimat i conegut. Però es necessitava una mirada estrangera per trobar noves maneres d'entendre el mite, per aprofitar les seves potencialitats metafòriques. El mite de Quetzalcóatl estava atrapat en les xarxes del nacionalisme. Va sentir la necessitat de donar-li una dimensió universal.

D.S.A. Fins a quin punt Bartra era fidel a les seves fonts i fins a quin punt recreava el mite de Quetzalcóatl? On acaba Quetzalcóatl i on comença Bartra? Bartra no tenia cap prevenció davant del que podien dir la societat mexicana davant de les llibertats que prenia amb el seu mite? La teva mare afirma que el mite de Quetzalcóatl havia de ser renovat des de fora, és a dir, per una veu estrangera. I justament l'alteritat és un dels grans temes del poema.

R.B. El seu poema és completament bartrià. És una apropiació de l'antic mite, que queda transformat. Es va arriscar molt, ja que el nacionalisme mexicà no va veure amb bons ulls que un estranger escrivís sobre un mite prehispànic.

D.S.A. Ja ho havien intentat altres com D. H. Lawrence a The Plumed Serpent (1926). Què fa Bartra que no va fer Lawrence?

R.B. Ell va fer poesia...

ROGER BARTRA
D. SAM ABRAMS